

УДК 340.1

І. Ю. Вільданова

аспірант

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВИЙ ВПЛИВ ЯК БАГАТОАСПЕКТНЕ ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

У статті досліджується правовий вплив як багатоаспектне правове явище. Аналізуються функціональний, телеологічний та інформаційний аспекти категорії «правовий вплив». Акцентується увага на питаннях, пов'язаних із виокремленням регулятивної та охоронної функцій права та розподілом правовідносин на регулятивні та охоронні.

Ключові слова: правовий вплив, правове явище, правотворчість, право-реалізація, регулятивні та охоронні правовідносини.

Постановка проблеми. Проблеми правового впливу і правового регулювання як його складової відносяться до найважливіших питань юридичної науки в цілому і теорії держави та права зокрема, оскільки від їх вирішення безпосередньо залежить ефективність дії права, його здатність впорядковувати суспільні відносини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «правовий вплив» з'явилася у вітчизняній теорії держави та права ще за радянських часів. Її розробником є М. Г. Александров, який запропонував під зазначеним впливом розуміти усю сукупність способів і форм здійснення права, втілення його норм у життя [1, с. 183–213].

У сучасній теорії держави та права на даний час сформувалися доволі усталені уявлення щодо правового впливу та його системи. Відповідні питання досліджувались багатьма вченими, як теоретиками права, так і представниками галузевих юридичних наук (наприклад: І. С. Канзафаровою — цивілістом; О. І. Миколенком — представником науки адміністративного права та ін.).

Але у більшості випадків вчені досліджують не «систему правового впливу», а «механізм правового регулювання». Крім того, правовий вплив розглядається з позицій різних методологічних підходів, що не додає чіткості в усвідомленні його сутності та особливостей як правового явища.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення особливостей правового впливу як багатоаспектного правового явища.

Виклад основного матеріалу. Значний внесок у формування вчення про механізм правового регулювання зробив відомий правознавець С. С. Алексєєв [2], на думку якого «теоретичне значення категорії «механізм правового регулювання» полягає в тому, що вона дозволяє обмальовувати у русі, динаміці не тільки всі частини правової надбудови так би мовити у велико-

масштабному вимірі, але і кожному із частин окремо, в тому числі і «правовідносини» [3, с. 26].

Наприкінці ХХ — початку ХХІ століття в юридичній літературі склалися усталені уявлення про правовий вплив як результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини — як спеціальної системи власне правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації та застосування), так і інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчої діяльності)».

Так, наприклад, О. Ф. Вишневський, М. О. Горбаток, В. О. Кучинський визначають правове регулювання як «вплив норм права на поведінку людей за допомогою юридичних способів і засобів у цілях впорядкування і вдосконалення суспільних відносин» [4, с. 463]. При цьому вони зазначають, що правовий вплив являє собою ширше поняття, ніж правове регулювання. Останнє розглядається лише як одна із форм (один із аспектів) правового впливу» [4, с. 463]. Аналогічний погляд на співвідношення зазначених понять зустрічається і в інших джерелах [5, с. 91].

Поряд із цим, існують і досить оригінальні дослідження, в яких право розглядається як «комунікативна система», а правове регулювання розуміється у кількох «смыслах», зокрема телеологічному та функціональному.

Так, наприклад, А. В. Поляков під правовим регулюванням у телеологічному смислі розуміє цілеспрямований текстуальний (інформаційно-ціннісний) правовий вплив на суб'єктів правової комунікації, що викликає у відповідь певну їх поведінку, адекватну тексту, що впливає. А під правовим регулюванням у функціональному смислі він розуміє орієнтацію поведінки суб'єктів правової комунікації на її нормативні умови. При цьому зазначений автор звертає увагу на те, що правове регулювання здійснюється насамперед через різні правові тексти, як первинні (текстуальні джерела права), так і через тексти правової культури (правової ідеології, правової політики тощо) [6, с. 611].

На думку А. В. Полякова, зазначене вище дає підстави для розмежування правового регулювання та правового впливу. Правове регулювання є лише там, де досягаються комунікативно-правові цілі. Вплив — більш широке поняття. Текстуальний вплив може бути різним. Наприклад, у разі прийняття закону, що не відповідає інтересам більшості населення, він може справити негативний психологічний вплив на громадян: викликати громадське обурення, критику, громадянську непокору. І якщо він так і не реалізувався у поведінці суб'єктів, не конститував суб'єктивні права та обов'язки, то це означає, що у даному разі не лише відсутнє правове регулювання, а і сам закон не є правовим законом. Разом з тим, правовий вплив завжди передуює правовому регулюванню, оскільки інформаційно-ціннісний правовий вплив є необхідною умовою виникнення правової комунікації [6, с. 611].

На нашу думку, при формуванні своєї наукової позиції А. В. Поляков не враховує, що правове регулювання здійснюється не лише на рівні правореалізації, а й на рівні правотворчості. Тому, навіть у разі, коли правові приписи не реалізуються у поведінці суб'єктів права, стверджувати, що

правове регулювання відсутнє, буде невірним. Це знаходить підтвердження і в юридичній літературі.

Так, на думку Ю. Г. Ткаченко, засоби механізму регулювання і результати відповідної реакції, поєднані у логічній послідовності, схематично будуть мати такий вигляд: I. моделювання поведінки суб'єктів — засоби правового регулювання (нормативна правова основа, яка включає нормативні акти, акти офіційного роз'яснення; індивідуальна правова основа, яка включає персоніфіковані індивідуальні акти автономного і владного характеру); II. фактична поведінка — результат дії права (результативна реакція): добровільна правомірна поведінка, тобто дії, здійснювані особою відповідно до прав і обов'язків без застосування реальних (а не ідеальних) мір примусу; неправомірна поведінка, тобто поведінка, не відповідна нормам і обов'язкам; вимушена правомірна поведінка, тобто дії, здійснювані особою відповідно до прав і обов'язків, однак під впливом реальних мір примусу [7, с. 120–133]. При цьому варто звернути увагу на те, що у кожному окремому випадку не можуть бути використані всі засоби моделювання і всі види можливої фактичної поведінки. Можливі різні їх поєднання [7, с. 120–133]. Як бачимо, у даному разі Ю. Г. Ткаченко не лише демонструє, як діє право, а й показує структуру правового регулювання.

Щодо виокремлення А. В. Поляковим «телеологічного» та «функціонального» аспектів (у термінології автора — «смислів») правового регулювання, то його пропозиція уявляється виправданою з наукової точки зору і такою, що в цілому, з певними коригуваннями, є придатною для використання навіть без прив'язки до розробленого ним феноменолого-комунікативного підходу.

В контексті предмету нашого дослідження — вважаємо, що в категорії «правовий вплив» можна виокремити функціональний, телеологічний та інформаційний аспекти. При цьому терміном «функціональний аспект» (як ширшим за обсягом) охоплюється і регулятивний аспект правового впливу.

В юридичній літературі висловлюється думка, що правовий вплив на поведінку людей і суспільні відносини базується на використанні таких методів, як: заохочення, стимулювання, підвищення охорона, організаційне оформлення та інші способи підтримання соціально корисної поведінки; визначення умов вчинення дій, що породжують певний правовий результат; визначення правових наслідків дій, які є небажаними для суспільства, але не заборонені; встановлення заборон і погроз (санкцій) за їх порушення. У зазначеному плані градація соціальних оцінок юридично значущих дій виглядає приблизно так: такі, що заохочуються; такі, що стимулюються; такі, що перебувають під підвищеним захистом; такі, що підтримуються; такі, що допускаються; такі, що тягнуть негативні наслідки; протиправні, такі, що тягнуть покарання [8, с. 747].

На нашу думку, розгляд окремо таких дій, що тягнуть негативні наслідки, та протиправних дій є не зовсім виправданим, оскільки поняття «дії, що тягнуть негативні наслідки» є ширшим за поняття «протиправні дії», тому друге з них в цілому охоплюється першим.

Необхідно враховувати, що власне правовий вплив є дієвим і реальним лише за умови налагодженості системи правового регулювання. Соціальні стимули, будучи втіленими у право, поділяють долю всього правового, потребують спеціальних (специфічних для права) гарантій та припиняють дію у разі втрати таких гарантій. Якщо використання прав постійно зустрічає перешкоди, якщо обов'язки систематично не виконуються, а заборони порушуються, у застосуванні правових норм часто виникають перешкоди і збої, а саме застосування здійснюється необ'єктивно і незаконно — стимули, закріплені правом, втрачають практичне значення, оскільки вони, як і право в цілому, органічно пов'язані з масовою довірою до обіцянок держави підтримувати стабільність у суспільних відносинах, гарантувати соціальний і правовий порядок [8, с. 748].

На думку Лі Цин І., правовий вплив необхідно розглядати у двох аспектах — інформаційному та регулятивному. В інформаційному аспекті правовий вплив являє собою процес впливу права, як інформаційного, стимулюючого фактору, на свідомість людей. Діюча система правових норм у даному разі відіграє роль орієнтира для вибору суб'єктом права своєї юридично значущої поведінки і стимулювання його до вчинення правомірних, корисних для суспільства дій. У регулятивному ж аспекті правовий вплив є процесом регулювання правом поведінки людей. У даному разі право виступає як субстанціальні моделі поведінки та юридичні наслідки, з якими члени суспільства порівнюють свою поведінку. Інформаційно-ідеологічний, стимулюючий правовий вплив і правове регулювання, як два взаємопов'язані елементи, разом утворюють внутрішню структуру впливу права [9, с. 49].

Крім того, Лі Цин І. звертає увагу на те, що для правового регулювання важливе значення має якісне розмежування різноманітної поведінки людей на правомірну та неправомірну. Проте таке розмежування в інформаційному аспекті виявляється недостатнім. Для оцінки поведінки суб'єктів у даному разі необхідно поєднати критерії соціальної та юридичної оцінки, оскільки держава (за допомогою права) ці дії або заохочує, або засуджує, або ставиться до них толерантно. Значення правового стимулювання полягає саме у заохоченні суб'єктів до вчинення суспільно корисних дій, або навпаки — в обмеженні, припиненні поведінки, що є небажаною або шкідливою для суспільства та держави в цілому. Право реалізується не лише у правомірній поведінці громадян, але і у вигляді примусу зобов'язаної сторони до виконання своїх юридичних обов'язків і притягнення правопорушників до юридичної відповідальності [9, с. 49].

На нашу думку, розмежування правомірної та неправомірної поведінки в контексті розгляду питання про правовий вплив має принципове значення, оскільки воно безпосередньо пов'язане з виокремленням регулятивної та охоронної функцій права та з розподілом правовідносин на регулятивні та охоронні. Тому ми в цілому поділяємо наведену вище наукову позицію Лі Цин І. щодо якісного розмежування правомірної та неправомірної поведінки.

Такий висновок можна проілюструвати на прикладі адміністративних правовідносин. Так, «відповідно до функціонального призначення адміністративно-правові відносини найчастіше поділяють на регулятивні та

охоронні... Регулятивні відносини адміністративного права, що супроводжують нормальний процес реалізації права та виконання юридичних обов'язків, становлять переважну більшість відносин владно-управлінської сфери. Це правовідносини, за допомогою яких здійснюється безпосереднє регулювання суспільного життя, — встановлення прав та обов'язків суб'єктів адміністративного права. Охоронні правовідносини виникають з факту неправомірної поведінки як реакція держави на правопорушення у формі державного примусу. Саме вони «оформлюють» адміністративну відповідальність та застосування юридичних санкцій, що використовуються у випадку правопорушень» [10, с. 77].

Висновки. Правовий вплив є багатоаспектним правовим явищем. Можна виокремити функціональний, телеологічний та інформаційний аспекти зазначеного явища. При цьому терміном «функціональний аспект» (як ширшим за обсягом) охоплюється і регулятивний аспект правового впливу.

Принципове значення при розгляді питання про правовий вплив має розмежування правомірної та неправомірної поведінки, оскільки воно безпосередньо пов'язане з виокремленням регулятивної та охоронної функцій права та з розподілом правовідносин на регулятивні та охоронні. У разі, коли правові приписи не реалізуються у поведінці суб'єктів права, не буде вірним стверджувати, що правове регулювання відсутнє, тому що правове регулювання здійснюється не лише на рівні правореалізації, а й на рівні правотворчості.

Список літератури

1. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма [Текст] / Н. Г. Александров. — М. : Госюриздат, 1961. — 271 с.
2. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве [Текст] / С. С. Алексеев. — М., 1966. — 187 с.
3. Алексеев С. С. Избранное [Текст] / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 2003. — 480 с.
4. Общая теория государства и права [Текст] / А. Ф. Вишневский, Н. А. Горбатов, В. А. Кучинский; Под общ. ред. А. Ф. Вишневого. — 2-е изд., исправ. и доп. — Мн. : Тесей, 1999. — 560 с.
5. Общая теория государства и права [Текст] : Академ. курс в 3-х томах. — Изд-е 2-е, перераб. и доп. / Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. — Т. 3. — М. : Зерцало-М, 2001. — 518 с.
6. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход : [Текст] / А. В. Поляков : Курс лекций. — 2-е изд., доп. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. — 845 с.
7. Ткаченко Ю. Г. Методологические вопросы теории правоотношений [Текст] / Ю. Г. Ткаченко. — М. : Юрид. лит., 1980. — 176 с.
8. Теория государства и права [Текст] : Учебник / Под ред. М. Н. Марченко. — М. : Зерцало, 2004. — 800 с. (Классический университетский учебник)
9. Ли Цин И. Правовое воздействие на общественные отношения: проблемы теории и практики [Текст] / Цин И. Ли // Проблемы теории права и государства, истории политико-правовой мысли : Сборник работ учеников, друзей, коллег профессора О. Э. Лейста. — Алматы : АЮ — ВШП «Әділет», 2005. — 49–54.
10. Фролов Ю. М. Види адміністративно-правових відносин, що виникають у сфері вищої освіти за участі вищих навчальних закладів [Текст] Ю. М. Фролов // Право і суспільство. — 2013. — № 5. — С. 75–82.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2016

И. Ю. Вильданова

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**ПРАВОВОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ КАК МНОГОАСПЕКТНОЕ ПРАВОВОЕ
ЯВЛЕНИЕ**

Резюме

В статье исследовано правовое воздействие как многоаспектное правовое явление.

Обращается внимание на то, что разграничение правомерного и неправомерно-го поведения, в контексте рассмотрения вопроса о правовом воздействии, имеет принципиальное значение, поскольку оно непосредственно связано с выделением регулятивной и охранительной функций права и подразделением правоотношений на регулятивные и охранительные.

Сделан вывод, что правовое регулирование осуществляется не только на уровне правореализации, но и на уровне правотворчества. Поэтому, даже когда правовые предписания не реализуются в поведении субъектов права, будет неверным утверждать, что правовое регулирование отсутствует.

Ключевые слова: правовое воздействие, правовое явление, правотворчество, правореализация, регулятивные и охранительные правоотношения.

I. Ju. Vildanova

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**THE LEGAL INFLUENCE AS A MULTIDIMENSIONAL LEGAL
PHENOMENON**

Summary

The legal influence as a multifaceted legal phenomenon is researched in this article.

Attention is drawn to the fact that the delineation of lawful and unlawful behavior, in the context of consideration of the issue of legal influence, is of fundamental importance, since it is directly related to the allocation of regulatory and protective functions of law and the division of legal relations into regulatory and protective ones.

It is concluded that legal regulation is carried out not only at the level of legalization, but also at the level of lawmaking. Therefore, even when legal regulations are not implemented in the behavior of subjects of law, it will be incorrect to assert that there is no legal regulation.

Key words: legal influence, legal phenomenon, law-making, realisation, regulatory and protective legal relations.